

**КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ОДЕСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
– 75 ЛІТ: ПЕРСОНАЛІЇ І ФАКТИ**

Стаття присвячена історії кафедри української літератури, 75-літній (+1) ювілей якої збігається з 150-літтям Одеського класичного університету імені І. І. Мечникова та 15-ою річницею статусу національного, котрі відзначаються впродовж 2015 року під гаслом «Одеський національний університет в освітньому та науковому просторі України та світу: історія та сучасність». У вимірі персональних доль провідних науковців, які доклали багато зусиль до формування одеської літературознавчої школи, відомої не тільки далеко за межами Півдня України, постають вельми вагомими наукові здобутки в галузі україністики сімох поколінь учених, які плідно працювали у сфері історії та теорії української літератури, як і літератури ХХ ст., і сучасної, компаративістики, фольклористики, медієвістики, театро- і краєзнавства, генологічних студій на матеріалі творчості класиків – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших митців світового рівня.

Ключові слова: кафедра, Одеський класичний університет імені І. І. Мечникова, відома наукова літературознавча школа, видатні учені (Г. А. В'язовський, І. М. Дузь, І. Є. Саєнко, В. В. Фащенко та ін.).

У вимірах 150-літнього ювілею класичного Одеського (Новоросійського) національного університету імені І. І. Мечникова, черговий рік народження якого припадає на 2015 рік, сімдесят п'ята (+1) річниця кафедри української літератури теж знаменна подія, що органічно вписана у розвиток університетської науки й підготовки висококласних кадрів, які працюють в освітній галузі та засобах масової комунікації. 75-літня історія однієї з вагомих ланок філологічного факультету – це історія зростання й переформатування одеської літературознавчої школи, відомої не тільки в Україні. Це історія трудового колективу, в якому склалися пріоритетні напрями українознавчих студій, пробиваючись крізь перепони русифікаторської політики чи то за царських часів, чи за радянських. Окрім того, доводилося долати синдром «меншого брата», а тому не загубитися на фоні розвитку русистики, якій, цілком зрозуміло, надавалося пріоритетного значення в Новоросійському (імператорському!) університеті.

Глибокий сенс мали творчі пошуки літературних критиків, які швидко та якісно реагували на мистецькі явища і літературні тенденції, формуючи, таким чином, культурні горизонти кожного громадянина, який прагнув бути освіченим і прагнув нових знань та орієнтації в навколишньому світі. Це взаємодія поколінь науковців низки генерацій, об'єднаних спільною справою в розбудові україністики. Це, нарешті, персональна історія кожного члена кафедри, хто поетапно докладав зусиль до її 75(+1)-літнього тривання в часі і просторі філологічної науки на теренах України, починаючи з кінця 1930-х років і до сьогодні, хто мав і має чималий творчий ужинок, який потребує оприлюднення у бібліографічних довідниках і включення у науковий обіг.

Саме тому є необхідність осмислити багатолітній шлях кафедри української літератури, її вершини й низини, щоб панорамно представити її роль і значення в розвитку української складової в гуманітаристиці поліетнічного південного краю. Пізнання того, як і ким у вищій школі класичного зразка підтримувалася духовність, як виховувався патріотичний стрижень особистості – ось завдання, яке стоїть перед цією статтею, присвяченою 150-літньому ювілею Одеського національного університету.

Слід наголосити, що біля джерел україністики з часу відкриття класичного університету на Півдні України стояли такі відомі вчені, як перший декан історико-філологічного факультету Віктор Іванович Григорович та Василь Михайлович Істрін, які закладали традиції актуальних і ґрунтовних підходів до питань філології у широкому її спектрі, що послужило основою для формування наукової школи ще до відокремлення від історико-філологічного факультету (1937 року). Так, професор В. М. Істрін був відомим медієвістом, який ретельно вивчав перекладні пам'ятки давньоруської писемності, а також грецькі списки Хроніки Григорія Амартола тощо.

Вагомий внесок у вивчення методологічних аспектів філології було здійснено вченими світового масштабу, які успішно працювали в Новоросійському університеті: засновником психологічної школи в літературознавстві Дмитром Миколайовичем Овсянником-Куликовським, славістом і медієвістом Василем Миколайовичем Мочульським, а також першим деканом історико-філологічного факультету відомим літературознавцем, фольклористом, професором Романом Михайловичем Волковим, який успішно студіював краєзнавство, народознавство, ставши ініціатором створення музею Степової України. Як фольклорист, Р. М. Волков заклав фундамент компаративного дослідження українського фольклору в слов'янському контексті та спеціального вивчення особливостей сюжетоутворення народної казки (I том книжки «Казка великоруська, українська і білоруська» вийшла у 1924 р.).

Патріотом у професії філолога на теренах Одеси був і Олександр Сергійович Грушевський, брат академіка Михайла Грушевського. У 900-х роках він опублікував низку фольклористичних, етнографічних і літературознавчих праць – таких, як «З історії української етнографії. Вивчення історичних пісень», оглядову працю про фольклористичні дослідження М. А. Цертелева, М. О. Максимовича, І. І. Срезневського, П. М. Лукашевича та інших. Цікавився дослідник і новою українською літературою, у руслі аналізу якої були написані праці про І. Котляревського, М. Гоголя, Г. Квітку-Основ'яненка, А. Чайковського, Олену Пчілку, Наталю Кобринську, Б. Грінченка, О. Маковея, Ольгу Кобилянську, Б. Лепкого, В. Стефаника, М. Коцюбинського, В. Винниченка.

І все ж цього було недостатньо для спеціального і системного студіювання дисциплін українознавчого циклу, тим більше, що його притлумлювала спершу політика царського уряду, а потім – радянської влади. Саме тому студенти Новоросійського університету і патріотично налаштована інтелігенція Одеси наполягали на відкритті українознавчих кафедр та введенні української мови в навчальний процес. І тут варто послатися на працю О. Нагірняка «Українознавчі дослідження у Новоросійському університеті наприкінці XIX – на початку XX ст.»: «... великими поборниками становлення українського національного університету були саме студенти Новоросійського університету, які на чолі з М. Слабченком вимагали відкриття українознавчих кафедр в університеті... У грудні 1905 р. Рада професорів університету розглянула заяви студентів-українців і ухвалила постанову про відкриття нових кафедр: з історії України, історії української літератури, української мови, права українського народу. У постанові зазначалось, що на тих кафедрах, де більшість слухачів-студентів будуть українці, лекції повинні читатися українською мовою. Але через політичні причини і згортання революційного руху в країні кафедри українознавства так і не були відкриті».

Якщо філологічний факультет розпочав свою роботу лише у 1937 році, то самостійна кафедра української літератури – двома роками пізніше.

У короткій історії кафедри української літератури подається періодизація етапів її розвитку, характеристика найвагоміших досягнень, аналізуються напрями досліджень, якими займалися і займаються вчені кафедри. Йдеться і про неодноразове реформатування кафедри, її злиття / роз'єднання з іншими літературознавчими підрозділами, як і змінним персональним складом, що позначилося на її 75-літньому шляху.

Найважче простежується склад членів кафедри перших років її діяльності, бо кадрове забезпечення українцями балансувало між загрозою потрапити в жорна тоталітарної машини після згортання українізації, що переросла в русифікацію, по-перше, а по-друге, – нестача кадрів при-

зводила до сумісництва. Оскільки в Одесі, крім Одеського державного університету імені І. І. Мечникова, існували ще Одеський педагогічний інститут імені К. Д. Ушинського та Інститут іноземних мов, простежити персональну долю кожного з викладачів виявилось складно. Крім того, була розпорошена чи не потрапила до фондів Наукової бібліотеки Одеського державного університету низка праць у зв'язку з Другою світовою війною, евакуацією чи з інших (передусім – політичних) причин.

Але цілісна картина українознавчих студій на теренах Півдня України все ж постає вельми широкою. Якщо взяти до уваги, що надруковані короткі історії кафедр, скажімо, Бердянського і Житомирського державних університетів, не говорячи про Львівський національний університет імені Івана Франка (з його 300-літньою історією) і Київський національний університет імені Тараса Шевченка, то пора й одеській кафедрі зробити посутній внесок в історію розвитку гуманітаристики в загальноукраїнському масштабі і слов'янському контексті.

Отже, **1939** року кафедра української літератури розпочала свій самостійний шлях як наукова й навчальна одиниця вже в системі філологічного факультету, а не історико-філологічного, як було досі. Це була знаменна подія не лише для Півдня України, що значився за імперськими мірками «Новоросією» з відповідними наслідками маргінального статусу українців і продуманого їх відриву від національного лона, але й у загальноукраїнському масштабі. Знаменність події створення українознавчої кафедри виявлялася й у зв'язку з логікою радянської влади в її політиці подвійних стандартів у питаннях українізації / контрукраїнізації, що зумовило трагічні наслідки процесів національного розвитку в межах СРСР, який наполегливо готувався до експансії соціалізму в інші країни, що послужило однією з причин Другої світової війни. Тому видимість автономії України в межах радянської системи, як і національних свобод та збудження патріотичних почуттів корінного населення були реальним підґрунтям для створення спеціального науково-навчального осередка, спрямованого на студіювання україністики як самостійного предмета і об'єкта дослідження та їх практичного застосування. Пов'язано це було і з послабленням тоталітарного режиму після кривавого 1937 року, який ішов хвилями. Та й нестача інтелігентських кадрів так само давалася взнаки після процесу СВУ, двох голодоморів і фатального 1937-го. Не мовчала й діаспора, як і демократичні сили Європи та Канади, котрі були свідомі свого обов'язку боронити справедливість щодо підневільної УРСР, яка мала псевдоавтономні права в Радянському Союзі як новітній імперській країні. Отже, «з журбою радість обнялась» у факті відкриття кафедри, коли вже пахло порохом війни, коли її працівникам випало на долю викладати українську словесність упродовж лише двох мирних се-

зонів. А далі – евакуація кафедри разом з усім Одеським державним університетом у Байрам-Алі, налагодження там роботи в умовах суспільної і кадрової нестабільності. Адже молоді кадри (студенти, аспіранти, викладачі) пішли воювати, доучуючись, якщо пощастило повернутися з фронту, вже після закінчення війни, інтенсивно здобуваючи знання, наукові ступені і звання. Це була вже зовсім інша генерація науковців, яка за фронтовим досвідом значно випереджала покоління ровесників. І через те вершини науки його представники (Г. А. В'язовський, К. Ю. Данилко, П. Ю. Данилко, М. І. Доброгорський, І. М. Дузь, А. А. Жаборюк, М. О. Левченко, П. Т. Маркушевський, І. Є. Саєнко) брали наповненим, сумлінням, працездатністю і серйозним ставленням до свого обов'язку заступити і тих талановитих юнаків і юнок, які загинули на фронті. І це кредо, напевно, й не оголошувалося, але внутрішня пружина інтенсивної дії науковців післявоєнного покоління, що склали ядро і сутність кафедри другої половини 1940-1960-х років, – безперечна.

За принципом хронологічного розвитку та критерієм найбільш щедрого творчого ужину в сімдесятип'ятилітньому функціонуванні кафедри зримо виділяється кілька періодів, які фіксують і неодноразове переформатування кафедри, що пережила спершу поділ на три кафедри, а пізніше – злиття двох кафедральних утворень. Через те низка викладачів, міняючи кафедральну приналежність згідно з роз'єднанням/злиттям, були членами то однієї, то різних науково-навчальних осередків. А тому публікації низки праць учених у бібліографічному довіднику (наприклад, Анатолія Жаборюка, Василя Полтавчука, Ніни Пашковської, Валентини Саєнко та ін.) не відстежується за роками праці на тій чи іншій кафедрі, а подаються цілісним корпусом.

I. 1939-1941 роки – короткотривалий період становлення і формування напрямів дослідницької практики, що не обмежувалася суто літературознавчими аспектами, але сягала історії театрального життя, краєзнавства і безпосередньої реакції на культурні явища – власне, критики. Кадровий склад, хоч і був кількісно скромним, складався з ентузіастів україністики, орієнтованих на професіоналізм у власних і колективних дослідженнях та на інтенсивність викладання.

II. 1940-ві роки як субперіод в історії кафедри, позначений зміною умов викладання через евакуацію і спрямування наукових інтересів у бік патріотичної публіцистики, середньоазійської тематики і збирання фактів компаративних перетинів української культури з іншими культурами не стільки близького, скільки дального зарубіжжя. Важливим було відновлення роботи кафедри, як і університету, в зруйнованій війною Одесі, коли знову постала нагальна потреба відновлення статусу культурно-

го й інтелектуального центру Півдня України зі значною вітчизняною складовою.

ІІІ. 1950-1970 роки – період інтенсивного формування одеської літературознавчої школи, котра, здобувши резонанс по всій Україні та за її межами, посіла вагоме місце як у кадровій політиці, так і в розширенні та поглибленні спектру досліджень. Очолював кафедру в 1950-ті роки доцент Віталій Зіновійович Несторенко, а пізніше – Григорій Андрійович В'язовський. Тоді вона характеризувалася як переформатуванням, диференційно-інтеграційними процесами внутрішнього кафедрального життя, так і низкою більш присутніх рис. Саме в цей час докторами наук, професорами стали Андрій Володимирович Недзвідський (1964), Григорій Андрійович В'язовський (1967), Іван Михайлович Дузь (1968), Наталя Борисівна Кузякіна (захистила дисертацію в Москві, але писала її в Одесі), Михайло Олександрович Левченко (1968), Василь Васильович Фащенко (1970), Євген Миколайович Прісовський (1987). Наполегливо працювали в цей час і доценти з того ж фронтового покоління: Кость Юхимович Данилко, відомий фольклорист і декан філологічного факультету 1950-х років; Петро Трохимович Маркушевський; Віталій Зіновійович Несторенко; Іван Єгорович Саєнко, дослідник творчості Лесі Українки й автор компаративних студій; Іван Якович Заєць і Василь Васильович Шапоренко, які займалися вивченням класичної та новітньої української літератури. Трохи пізніше прийшов після редакторської роботи в університетському видавництві й після захисту кандидатської дисертації Панас Юхимович Данилко. Додалися молоді кандидати наук – Ніна Феофанівна Пашковська (1971) та Валентина Павлівна Саєнко (1971). Прикметно й те, що наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років у зв'язку з укрупненням вишів склад Одеського державного університету поповнився студентами-україністами й викладачами Ізмаїльського педагогічного інституту. Це були доценти Наталя Кузякіна (завідувач кафедри української та зарубіжної літератури в Ізмаїлі), Іван Єгорович Саєнко (випускник Одеського державного університету, екскректор Ізмаїльського педагогічного університету) і Петро Трохимович Маркушевський та його дружина – викладач Раїса Филімонівна Маркушевська. Поповнилася кафедра й за рахунок влиття кадрів з Одеського державного педагогічного інституту імені К. Д. Ушинського та Одеського інституту іноземних мов (доценти Мефодій Гурович Устенко, Анатолій Андрійович Жаборюк, Іван Якимович Заєць, Василь Васильович Шапоренко).

Кілька професорів (Г. А. В'язовський, І. М. Дузь, М. О. Левченко, А. В. Недзвідський, В. В. Фащенко) були членами спеціалізованої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій не тільки в Одесь-

кому університеті, але й в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР. Більше того, професор В. В. Фащенко став лауреатом премії імені Олександра Білецького та Шевченківської премії.

IV. **1970-1980-ті роки** позначилися формуванням і самостійним існуванням на основі питомої за науковим потенціалом (6 професорів, докторів наук) і за кількісним складом кафедри трьох літературознавчих кафедр:

а) теорії і методики викладання літератури (завідувач – професор Г. А. В'язовський, із 1967), пізніше перейменованої на кафедру теорії літератури і компаративістики (завідувач – професор Н. М. Шляхова, з 1992);

б) радянської літератури і літератури народів СРСР, пізніше змінила назву на кафедру літератури ХХ століття. Засновником був професор В. В. Фащенко, який вніс посутній вклад у дослідження української культури ХХ ст. та білоруської, грузинської, прибалтійських літератур. До складу кафедри, крім тих, хто перейшов із кафедри української літератури (професор А. В. Недзвідський, доценти Н. Ф. Пашковська і В. П. Саєнко), влилися нові кадри: (доценти В. Є. Панченко, В. Г. Полтавчук, М. П. Стрельбицький). Після смерті очільника кафедра пережила короточасну трансформацію на кафедру новітньої літератури та журналістики (завідувач професор О. В. Александров). Та стало ядро кафедри активно займалося і в цей короточасний період вивченням наукової проблематики, пов'язаної з історією розвитку літератури ХХ ст.;

в) історії української літератури (завідувач професор І. М. Дузь, а по його смерті – професор Є. М. Прісовський; потім доцент **В. Г. Полтавчук**; нині кафедру очолює доцент О. Г. Шупта-В'язовська). Кафедра української літератури, яка славилася в 1960-1970-ті роки не тільки своїм складом, але і якістю викладання й науковими інтенціями та їх успішною реалізацією, делегувала на посаду завідувача кафедри російської літератури україніста за вузькою спеціалізацією професора М. О. Левченка, який обіймав цю посаду впродовж 1968-1987 років. Захистила докторську дисертацію (1997) Т. С. Мейзерська, яка виросла з лаборанта кафедри історії української літератури і пізніше очолила загальноуніверситетську кафедру українознавства, на якій працював після захисту кандидатської дисертації письменник Анатолій Іларіонович Колісниченко.

Отже, на видноколі Одеського державного університету з'явилося три літературознавчі кафедри, що відбрунькувалися від заснованої 1939 року, що інтенсивно набиралася духовних сил і наукового зросту. Та цим не обмежилася її значимість і вага не тільки в межах філологічного факультету, але всеукраїнського і ширше – тодішнього союзного контексту.

Бо кафедру ХХ століття, яку очолював професор В. В. Фащенко, добре знали за межами України, зокрема в ближньому і дальньому зарубіжжі. Внаслідок рецензування і схвалення до друку філологами кафедри літератури ХХ ст. Московського університету імені М. Ломоносова вийшла у видавництві «Вища школа» колективна монографія «Проблема характеру в радянській багатонаціональній літературі (кінець 60-х – початок 70-х років)» (1977), авторами розділів якої були професор В. В. Фащенко («Життєва і художня правда характеру»), доцент А. О. Слюсар («Характер у сучасній російській повісті»), доцент Бурчак Л. А. («Внутрішній монолог у «Прощай, Гульсарі!» Ч. Айтматова»), доцент В. П. Саєнко («Суспільне покликання особистості»), тоді аспірант, а нині професор В. Є. Панченко («Стиль характеротворення в повістях Романа Федоріва»), доцент Н. Ф. Пашковська («Становлення героя в дилогії і трилогії»), доцент Д. К. Кондратьєва (Майстерність зображення характеру в романі Й. Авіжюса «Втрачений дім»), доцент Л. В. Берловська («Людина праці в творах про робітничий клас»).

Багато викладачів кафедри пройшли вишкіл на факультеті підвищення кваліфікації як Львівського державного університету імені І. Я. Франка, так і Московського державного університету імені М. Ломоносова. Тому налагодилися наукові контакти з багатьма зарубіжними науковими школами, що дали змогу кафедрі української літератури не замикатися в межах своїх проблем, але побачити і сприйняти результати праці й колег-філологів, усвідомити особливу роль літературознавчих шкіл, що склалися у творчий колектив аж ніяк не впродовж одного покоління. Отже, ідея неперервності культурного розвитку, як і наукового поступу, органічно вбиралася як запорука кафедральної спільки непересічних індивідуальностей.

Історія одеської літературознавчої школи, таким чином, засвідчує не тільки диференційно-інтеграційні процеси і переформатування, що випали на її 75-літню (+1) долю, але й вироблення низки присутніх рис.

V. Сучасний період в історії кафедри припадає на межу тисячоліть – **кінець 1990-х років ХХ століття – наш час**. Це етап кафедрального розвитку в межах незалежності України.

Починаючи з 2004 року, попередній склад кафедри української літератури (завідувач професор Є. М. Прісовський, доценти О. Г. Шупта-В'язовська, Л. М. Ісаєнко, Н. П. Малютіна, Л. Б. Мостова, О. Є. Ткачук, Л. Д. Чикур, П. М. Ямчук, викладачі А. В. Подмазко і Т. Л. Стоянова) поповнився українцями з кафедри новітньої літератури – доценти А. І. Колісниченко, І. Ю. Немченко, Н. Ф. Пашковська, В. Г. Полтавчук, В. П. Саєнко. На цьому етапі розвитку кафедри змінився науковий статус доцента Н. П. Малютіної – вона стала доктором наук.

Упродовж 2004–2015 років у складі кафедри відбулися кадрові зміни: звільнилися, перейшовши в інші навчальні заклади А. В. Подмазко, П. М. Ямчук, І. Ю. Немченко; тим часом 2008 року приступили до роботи викладачі О. В. Казанова та І. В. Нечиталюк.

Сьогодні ні в кого не викликає сумніву твердження, що маємо повне право говорити про одеську літературознавчу школу, і її домінантні прикмети – це широкий діапазон дослідницьких практик і напрямів вивчення проблем україністики, включаючи фундаментальні – такі, як:

- історія літератури (професори Г. А. В'язовський, І. М. Дузь, Н. Б. Кузякіна, М. О. Левченко, Т. С. Мейзерська, А. В. Недзвідський, Є. М. Прісовський, В. В. Фащенко (підготував 10 кандидатів наук і 1 професора); доценти В. З. Несторенко (керував кандидатськими дисертаціями молодих учених, зокрема і Г. А. В'язовського), Н. П. Малютіна (пізніше професор), В. Є. Панченко, Н. Ф. Пашковська, В. Г. Полтавчук, В. П. Саєнко (під її керівництвом захищено 7 кандидатських дисертацій), І. Є. Саєнко, М. П. Стрельбицький;

- теорія літератури (професор Г. А. В'язовський; його справу продовжили професори Н. М. Шляхова, Є. М. Черноіваненко, професор А. А. Жаборюк, доцент П. Ю. Данилко);

- фольклор та етнографія (грунтовно цими аспектами займалися в першій генерації літературознавців такі вчені, як Н. І. Букатевич, Р. М. Волков, В. І. Гнатюк, О. С. Грушевський, К. Ю. Данилко, П. Т. Маркушевський, А. В. Музичка, М. Г. Устенко, трохи пізніше – О. В. Казанова, Л. Б. Мостова, П. М. Ямчук, який захистив докторську дисертацію з філософії);

- література ХХ століття та сучасна українська література означеного періоду (В. Є. Панченко, Н. Ф. Пашковська, В. Г. Полтавчук, В. П. Саєнко, М. П. Стрельбицький, В. В. Фащенко);

- порівняльне літературознавство, компаративістика (професор В. В. Фащенко, автор багатьох статей і книг; його перша аспірантка В. П. Саєнко, виконавши кандидатську дисертацію «Творчість Олександра Гаврилюка і європейська антифашистська література про концтабори», не втратила інтересу до типологічного зіставлення літератур, надбавши доволі серйозний набуток у цій царині (українська література в контексті скандинавістики); професор А. А. Жаборюк (автор восьми мистецтвознавчих праць, зокрема «Малярська творчість Тараса Шевченка» і «Давнє українське малярство»), доценти К. Ю. Данилко, П. Т. Маркушевський, пізніше – доценти, а нині професори В. Є. Панченко, М. П. Стрельбицький);

- медієвістика, що активно розвивалася впродовж п'яти періодів існування кафедри української літератури (курс давньої україн-

ської літератури читали на українському відділенні в 1950–1960-х роках Г. А. В'язовський, П. Т. Маркушевський; потім М. Б. Мостова та П. М. Ямчук, які розробили чимало вагомих аспектів цього напряму дослідження). Після створення кафедри новітньої літератури і журналістики її завідувач О. В. Александров, який займався медієвістикою і захистив докторську дисертацію з цієї наукової галузі, продовжив свої студії, перейшовши на кафедру журналістики (а потім окремого факультету);

- поетика художнього твору (тут немає потреби посилається на студії одного чи кількох науковців, бо цей аспект не оминув жоден викладач, починаючи від 1939 року й по сьогодні);

- критика. Першопрохідцями в цій галузі філології були М. О. Степняк-Ланшин, що мав значний досвід літературно-критичних боїв 1920–1930-х років, і А. В. Недзвідський, безпосередній учасник та блискучий знавець літературного процесу епохи Розстріляного Відродження й 1930-х років. Доля цих українців складалася нелегко: зазнав репресій Мирон Ланшин-Степняк, а також Микола Дашенко, дисертація якого була розгромлена у статті, надрукованій в газеті «Чорноморська комуна», за низькопоклонство перед Заходом (у вченні про комічне автор користувався не марксистськими працями, а буржуазних учених Бергсона, Фрейда, Гобса). Внаслідок цькування був позбавлений роботи на кафедрі. Переслідувався за український буржуазний націоналізм і А. В. Недзвідський, який упродовж 1944/1945 навчального року очолював кафедру української літератури. Розправа над ним наступила швидко: 1946 позбувся посади завідувача, а у 1953 наказом по університету був на півроку звільнений з роботи. Узагалі ж талановитими критиками були чи не всі члени кафедри, які повторили досвід старших колег, звертаючись до сучасного літературного процесу і відгукуючись на знакові події і твори, висвітлюючи постаті митців у цікавих рецензіях, оглядах, спеціальних статтях, присвячених значним явищам української культури (Г. А. В'язовський, Н. Б. Кузякіна, М. О. Левченко, В. Є. Панченко, М. П. Стрельбицький, В. В. Фащенко та ін.);

- театро- і краєзнавство (у цій галузі значні успіхи мали професори І. М. Дузь; Н. Б. Кузякіна, А. В. Недзвідський, які підтримували зв'язки з режисерами не тільки одеських, але й прибалтійських, грузинських, російських театрів; М. О. Левченко, який спеціалізувався на вивченні театру корифеїв; В. В. Фащенко, М. О. Дашенко, М. Г. Устенко, а пізніше – Є. М. Прісовський, Н. П. Малютіна, доценти П. Т. Маркушевський, Л. М. Ісаєнко, А. І. Колісниченко, В. Г. Полтавчук);

- генологічні студії (професори Г. А. В'язовський, І. М. Дузь, М. О. Левченко, Н. Б. Кузякіна, Т. С. Мейзерська, А. В. Недзвідський, Є. М. Прісовський, В. В. Фащенко, доценти О. Г. Шупта-Вязовська,

В. П. Саєнко, І. Є. Саєнко, Н. Ф. Пашковська, В. Г. Полтавчук). У нинішній час курс на тематичне дослідження жанрової природи твору взяли всі члени кафедри української літератури під керівництвом професора Н. П. Малютіної, яка займається передовсім вивченням драматургії.

Слід в окремі рубрики виділити шевченкознавство, франкознавство, лесезнавство, вивчення літератури ХХ століття та класичної і сучасної літератури, які плідно культивувалися і розвивалися впродовж 75-ти літ інтенсивного творчого життя кафедри.

Помітний слід залишила в історії шевченкознавства як окремої сфери наукової діяльності кафедри видрукувана двома виданнями (1960, 1963) «Біографія Т. Г. Шевченка», виконана з ініціативи доцента В. З. Несторенка до 150-річчя з дня народження поета колективом співробітників кафедри української літератури ОДУ імені І. І. Мечникова. Виходила книга у видавництві Київського університету накладом 15000 примірників; відповідальним редактором був Г. А. В'язовський. Її перший розділ – «Дитячі та юнацькі роки Т. Г. Шевченка» – написав доцент К. Ю. Данилко; другий – «Т. Г. Шевченко у Петербурзі до першої поїздки на Україну» – доцент М. О. Левченко; третій – «Т. Г. Шевченко на Україні і в Петербурзі» – доценти В. З. Несторенко (перший, третій та четвертий підрозділи), М. О. Левченко (другий суброзділ), І. М. Дузь (п'ятий підрозділ); четвертий – «Т. Г. Шевченко на засланні» – доцент Г. А. В'язовський; п'ятий – «Останні роки життя Т. Г. Шевченка» – доцент А. В. Недзвідський. Слід підкреслити, що всі співавтори книги захистили докторські дисертації, стали професорами. На жаль, передчасно пішов із життя його ініціатор, тодішній завідувач кафедри В. З. Несторенко. Водночас успішним здійсненням цього вагомego проекту кафедра досягла відразу двох вагомих результатів:

1) увела в контекст шевченкознавства цілісну працю – наукову систематизовану біографію поета, що стала об'єктом вивчення в школах і вишах;

2) заявила про себе як про творчо ефективний колектив одностудійців, питомість діяльності якого вийшла далеко за межі регіонального значення.

Шевченкова біографія, створена одеситами, так і залишилася чи не єдиною публікацією такого типу. І хоч з висоти сьогодення шевченкіани є в ній деякі проблемні й дрібніші питання, що потребують поглиблення й інтерпретаційного удосконалення, але активного руху в цій площині філологічних знань поки що не спостерігається. Що, звісно, не дуже добре, адже база для чергових розробок створена непогана.

Кафедра української літератури, очолювана багато років професором Г. А. В'язовським, досягла значних успіхів і в науковому осягненні твор-

чості українських класиків – Михайла Коцюбинського, драматургії і театру корифеїв, Івана Франка, Лесі Українки, інших митців, і у вивченні письменників XX століття та сучасної літератури. Слід наголосити, що публікації всіх поколінь її вчених характеризуються заглибленням у теоретичні аспекти філологічних проблем та в історико-літературознавчій грані специфіки розвитку мистецьких процесів різних культурно-стилістичних епох.

Так само і з постаттю і творчістю Тараса Шевченка пов'язана наукова доля чи не всіх викладачів кафедри п'яти періодів її розвитку. Зокрема, А. В. Недзвідський ще 1941 року захистив (під керівництвом професора Р. М. Волкова) кандидатську дисертацію на тему: «Т. Г. Шевченко і російські революціонери-демократи», а потім і докторську дисертацію, пов'язану з розвитком цього ж комплексу наукових проблем. Докторська дисертація вченого, захищена 1964 року, називалася «Марко Вовчок в російському і українському літературному оточенні», а взявши до рук бібліографічний покажчик праць А. В. Недзвідського, читач переконається в значному творчому доробку літературознавця й журналіста (15 монографій, близько 1100 статей).

На етапі сьогодення постійно й успішно працює в галузі шевченкознавства доцент кафедри О. Г. Шупта-В'язовська, яка бере активну участь чи не в усіх Шевченківських конференціях, що проводяться в Київському і Черкаському національних університетах спільно з Інститутом літератури НАНУ. Через те набуток авторки публікацій про часово-просторові параметри творів Т. Г. Шевченка складає солідний том, і він заслуговує на окреме видання.

Публікації переважно компаративного плану з шевченкознавчої тематики має доцент В. П. Саєнко, яка дослідила місце та роль постаті і творчості Т. Шевченка в культурному просторі Скандинавії («Доля і творчість Т. Г. Шевченка у культурному просторі Скандинавії») та проаналізувала Шевченкові інкрустації у сучасному романі «Чорний Ворон» Василя Шкляра.

Авторську творчу нішу в шевченкознавстві віднайшов і продуктивно розробляє сьогодні професор А. А. Жаборюк, який із поділом кафедри української літератури на три навчально-наукові підрозділи – три літературознавчі кафедри – став членом кафедри теорії літератури і компаративістики. Його наукові інтереси зосереджені навколо творчої спадщини Шевченка-художника і графіка та її зв'язків із літературним доробком. Учений видав 8 мистецтвознавчих монографій, серед яких – «Малярська творчість Тараса Шевченка», що інтерпретує органічне входження образотворчої спадщини художника не тільки в український живопис доби середньовіччя, але й першої половини XIX ст. та останньої

третини XIX – поч. XX ст. Таким підходом досягнуто системне бачення творчості Шевченка – поета і художника, – її вписаність у контекст національної української специфіки, як і заглибленість у фольклорні, міфологічні, християнські джерела.

Опубліковано і монографічне дослідження професора Т. С. Мейзерської «Проблеми індивідуальної міфології: міфотворчість Тараса Шевченка» (1996), а також колективний збірник «З його духа печаттю...» (2004) (відповідальний редактор – професор, доктор наук Є. М. Прісовський, співавтори: Є. М. Прісовський («Т. Г. Шевченко й національна, громадянська, людська самосвідомість народу та особистості»), Л. М. Ісаєнко («Сучасне прочитання морально-етичної проблематики у творчості Тараса Шевченка»), Л. Б. Мостова («Християнські традиції в творчості Т. Шевченка»), О. Є. Ткачук («Колізії відчуженості в житті і творчості Шевченка»), А. Подмазко («Психологізм повістей Т. Шевченка»), О. Коваленко («Проблема внутрішнього конфлікту в інтимній ліриці Т. Г. Шевченка періоду після заслання»), Т. Л. Стоянова («Маскарад добра і зла в містерії Т. Г. Шевченка «Великий льох»»), Л. Д. Чикур («Поема Т. Г. Шевченка «Великий льох» в контексті європейської романтичної думки»), Н. П. Малютіна («Принципи архітекτονіки як спосіб організації драматичної дії в драмі Т. Г. Шевченка «Назар Стодоля»»), О. Г. Шупта-В'язовська («Жанрове мислення в творчості Тараса Шевченка» (Аспект художнього часопростору))), І. Пономаренко і В. П. Саєнко («Образ розп'яття в творчості Тараса Шевченка»), В. П. Саєнко («Рецепція й інтерпретація долі та творчості Тараса Шевченка в Скандинавії»).

Франкознавство в кафедральному осмисленні теж має своїх талановитих репрезентантів. Недарма було захищено п'ять кандидатських дисертаційних робіт: Т. С. Мейзерською – «Соціальна й естетична проблема характеру в оповіданнях І. Франка» (1980), Л. А. Ковальчук – «Публіцистика Івана Франка» (1982), Л. Б. Мостовою «Інакомовлення в прозі Івана Франка» (1988), А. І. Паньковим «Українська прогресивна критика переддня першої російської революції в боротьбі за народність літератури: Полеміка Івана Франка і Лесі Українки» (1982) і О. Є. Ткачук «Національно-патріотичне і загальнолюдське начало в ліриці Івана Франка» (1985).

Доклали творчих зусиль до розв'язання різних аспектів франкознавчих проблем усі члени кафедри впродовж 75-літнього її функціонування. Серед студій на цю тему слід назвати низку статей М. Г. Устенка, П. Т. Маркушевського, І. Я. Зайця, М. О. Левченка, А. В. Недзвідського, М. А. Дащенко, М. О. Степняка-Ланшина, Л. Б. Мостової, О. Є. Ткачук, Т. С. Мейзерської, Є. М. Прісовського, В. П. Саєнко в одеських виданнях та в наукових збірниках Львова, Києва, Нагуєвичів. Найбільш ґрунтовні

розробки творчості Івана Франка і його значення в українській і світовій літературі належать перу Г. А. В'язовського й А. В. Недзвідського, І. М. Дузя і В. В. Фащенко, Т. С. Мейзерської і В. В. Шапоренка.

Мали місце і типологічний та компаративний підходи до франкознавчої дисципліни, як, наприклад, видана в «Науковій думці» праця В. П. Саєнко про типологічні зв'язки українських письменників кінця XIX – початку XX століття (а серед них – Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Іван Франко, Ольга Кобилянська) зі скандинавськими літературами. Відкриваючи сторінку активного входження української літератури у світову культуру в праці «И. Франко и скандинавские литературы», дослідниця проаналізувала низку прикметних рис контактних і типологічних зв'язків, які виявилися на синхронному й діяхронічному рівнях у таких форматах, як художній переклад, наукові студії, популяризаторська робота письменника.

Пріоритетним напрямом україністики в Одесі було і залишається лесезнавство. У цій галузі знань слід відзначити, по-перше, чотири захищені дисертації: «Леся Українка – літературний критик: Естетичні принципи літературно-критичної діяльності» (1955) І. Є. Саєнка; «Українська прогресивна критика переддня першої російської революції в боротьбі за народність літератури: полеміка І. Франка і Лесі Українки» (1982) А. І. Панькова; «Своєрідність вираження авторської позиції у драматургії Лесі Українки» (1990) Л. М. Ісаєнко; «Національне і загальнолюдське в естетичній інтерпретації Лесі Українки» (1999) Л. Д. Чикур. Та цим не обмежується спектр лесезнавчих студій. Серед вагомих праць на цю тему, що позначені не лише ювілейним характером (і такі мають місце, як-от колективні збірники «Леся Українка і сучасність. Тези доповідей та повідомлень Міжнародної науково-теоретичної конференції», «Леся Українка і Одещина» (1991), але й належать до розряду системних. Це праці І. Є. Саєнка, Т. С. Мейзерської, Л. М. Ісаєнко, Н. П. Малутиної, Є. М. Прісовського, В. П. Саєнко. Завдяки сталому інтересу до творчості українських письменників кінця XIX – початку XX століття, почесне місце серед яких посідає Леся Українка, було здійснено низку публікацій, які торкалися як аспектів художньої своєрідності поезії і драматургії, так і компаративних підходів. Ґрунтовною, зокрема, є стаття І. Є. Саєнка «Із зв'язків Лесі Українки з болгарською літературою» та праці В. П. Саєнко «Леся Українка і скандинавські літератури: аспекти рецепції й інтерпретації», «„Кассандра” Лесі Українки: мистецький синтез у модерністській системі поетики», «Леся Українка і Ліна Костенко: традиція, контекст, художня своєрідність».

Новаторським кроком у поліпшенні системи університетської науки було відкриття й інтенсивне становлення кафедри новітньої літератури,

яку очолив висококласний спеціаліст у цій галузі україністики професор В. В. Фашенко. Не тільки на той час – початок 1970-х років – це засвідчувало факт, що одеська літературознавча школа досягла значних результатів у спеціалізації та інтенсифікації досліджень із питань специфіки розвитку модернізму в ХХ столітті. В Україні аналогів подібних кафедр не знайдемо. Лиш у Московському державному університеті, що знаходився під особливою опікою держави і в привілейованому становищі взірцевого вишу СРСР, була кафедра радянської літератури. Честь, надана Одеському державному університету, була закономірною в контексті якості і системності наукових студій, які продукував колектив і його очільник В. В. Фашенко, об'єднані спільними ідеями, талантом і наполегливістю в досягненні мети стати на рівні найкращих наукових досягнень.

Сам же завідувач кафедри своє покликання літературознавця, починаючи з кандидатської дисертації про новелістику Олеса Гончара і своєрідного продовження її в докторській роботі про українську новелістику й новелістів, убачав у тому, щоб крок за кроком дослідити пізнаний (за радянськими стандартами) і непізнаний материк вітчизняної культури Розстріляного Відродження й пізніших культурно-стилістичних епох.

Прикметою таланту вченого була ясність мислення і чистота стилю з бездоганим знанням багатства і краси української мови, законів евфонії, що давало змогу серйозні теоретичні й історико-літературні проблеми трактувати глибоко й водночас доступно для споживачів його літературознавчих праць. Увага до аналізу текстової матерії, синтез конкретних спостережень, які виводили на розуміння тієї чи тієї тенденції мистецького руху, ерудиція дослідника гарантували його науковим досягненням поцінування і в Україні, і в зарубіжжі, зокрема перекладалися російською мовою, а тому були знаними в республіках СРСР. Розширювали інтерпретаційне коло тем професора В. В. Фашенка його глибокі знання культурних здобутків інших народів і літератур, що додавало значимості контекстуального вивчення української літератури як європейської, як частки світового потоку. Василь Васильович сформував наукові школи літературознавства жанрологічного типу і психологічну. Усі його праці, присвячені чи то українській класиці (творчості М. Коцюбинського, В. Стефаника, наприклад), чи то сучасній літературі, зокрема аналізові щойно видрукованих творів, оберталися навколо питань поетики, взятих у широкому творчому діапазоні, з прискіпливим аналізом цілісної природи художньої майстерності.

І цю своєрідність естетичного мислення митців, які ставали об'єктом дослідження, він обсервував методикою вгляду (Ю. Шерех) в усі складники художньої системи, що формувала їх авторську духовну структуру.

ру. Сприймавши від своїх учителів – науковців одеської школи – уроки мудрості, вчений передав їх учням, будучи й талановитим наставником. У статті «Мій університет» професор писав: «...я все життя тягнувся до фронтовиків, які були моїми вчителями в університеті – до Григорія Андрійовича В'язовського, який блискуче викладав українську літературу, до Олени Петрівни Ковальчук, котра відкрила мені античну літературу, до Костя Юхимовича Данилка, що читав лекції з грузинської і білоруської літератур, до Федора Павловича Смагленка – чудового знавця української мови. А трохи пізніше моїми друзями стали Михайло Олександрович Левченко, Леон Хачикович Калустян, Михайло Юхимович Раковський, Іван Михайлович Дузь, Аркадій Петрович Іванов і багато інших фронтовиків, які своїми науковими працями, своєю безкорисливою діяльністю визначали обличчя нашого університету. Думаю, що це вони дали йому розгін у майбутнє. І дуже жаль, що ми тепер щось втрачаємо від того духу творчості і побратимства. Не можу тут не згадати і школу, яку я пройшов у професорів Андрія Володимировича Недзвідського і Артема Амвросійовича Москаленка. Це були унікальні люди, лектори, котрих тепер не так уже й багато у наших вузах. Це були віртуози, артисти, чудові знавці слова у всіх його вимірах і значеннях» [1, с. 256].

Своєю успішною працею філолога В. В. Фащенко, як і чимало представників одеської літературознавчої школи – Г. А. В'язовський, І. М. Дузь, Н. Б. Кузякіна, М. О. Левченко, А. В. Недзвідський, С. П. Ільйов, Т. С. Мейзерська, Є. М. Прісовський, А. О. Слюсар, Н. М. Шляхова, Є. М. Черноіваненко та ін., у свою найкращу пору і в період розквіту кафедри української літератури довели вагу українського Слова, попавши в загальнолюдський код, так витлумачений Ліною Костенко: «Ще в античному світі знали силу мистецтва й науки. Вони знали, що саме література й мистецтво, (а значить, і літературознавство у контексті гуманітарних наук. – В. С.) дарують безсмертя, бо тривають у часі. Гуманісти розробили ідею історичного безсмертя. Де вже ті давні греки, де римляни, а історичне безсмертя їм гарантоване на віки» [2, с. 11].

Отже, була сформована основа основ наукової традиції: спадковість поколінь, які пройшли справжній вишкіл, що мали на кого рівнятися, зростати в процесі здорової творчої конкуренції; естафетність духу культури і побратимства, підтримані бажанням бути гідними своєї кафедри й класичного університету, примножувати наукові здобутки не стільки заради своєї особистої слави, скільки заради престижності україністики в системі кращих універсалій філології та гуманітаристики. В такому ключі працювали і працюють вихованці одеської наукової школи не тільки в Одесі (професори Н. М. Шляхова, Є. М. Черноіваненко),

але й у Києві (професор В. Є. Панченко), Дніпропетровську (професор Н. І. Заверталюк), Кіровограді (професор Г. Д. Клочек), Вінниці (професор М. П. Стрельбицький) тощо.

Авторитетною, знаною кафедра стала не випадково: тичинівський вираз «за всіх скажу, за всіх переболію» завжди був для її представників внутрішньою спонукою до пошуків і реалізації тем, присутніх для розуміння специфіки університетської науки; тем, хоч і дражливих, але вагомих для відкриття новаторських підходів до їх трактування не лише на рівні «чистої науки», але й на рівні донесення здобутків до широкої студентської аудиторії і громадськості. Через те комплекс завдань, покладений на плечі вишівського україніста, давав позитивні приклади студентам, як сформувати науковий і творчий тип мислення й досягти успіху в справі безпосереднього запровадження аналітичних знань у виробництво – шкільний і вишівський навчальний процес, у фах журналіста і письменника. Бо випускники кафедри досягли успіхів і як поети та прозаїки, як-от: Володимир Базилевський, Анатолій Глушак, Іван Григурко, Григорій Гусейнов, Анатолій Качан, Анатолій Колісниченко, Василь Полтавчук, Михайло Стрельбицький, Тарас Федюк та ін. Серед них поки що немає Нобелівських лауреатів, але, сподіваємося, невдовзі будуть. Адже лауреати Шевченківської та інших престижних премій уже є. Чимало науковців кафедри, особливо старшого покоління, також стали членами НСПУ, виявивши свої креативні здібності у двох сферах творчості.

Одеська школа літературознавства репрезентує собою продуктивну закоріненість у культурні пласти, що витворили феномен Півдня України, де злилися багатонаціональні первні, при цьому аж ніяк не притлумивши виразність і оригінальність української складової з її неповторним колоритом і ментальністю, що зросла на ґрунті стихій моря і степу та загартувалася на семи вітрах історії, залишивши недоторканим національне ядро вітчизняної духовності, її європейську ауру.

Список використаних джерел та літератури

1. Фащенко Василь. Мій університет / Василь Фащенко // Історико-літературний журнал. – 2004. – № 10.
2. Костенко Ліна. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала / Ліна Костенко // К. : КМ Academia, 1999.